

Марко Марковић

О ПРОМЈЕНАМА У УРЕДНИШТВУ „ЗАПИСА“ 1932. ГОДИНЕ

Остало је доста нејасно питање промјене у уредништву цетињских „Записа“ 1932. године, када су Видо Латковић, Милан Вукићевић и Радосав Меденица престали да буду чланови редакције часописа, док су остали да га даље уређују Душан Вуксан и Илија Зорић. Најчешће се сматра, понегдје се тако и биљежи, да је до промјене дошло због измјене у концепцији часописа и његове програмске оријентације да се посвети објављивању историјских тема, грађе и докумената из прошлости Црне Горе. Да би био у могућности да таквих радова што више штампа, часопис је препустио литерарним ствараоцима да своје прилоге објављују у другим публикацијама.

Неће, сванакно, умањити улогу и мјесто „Записа“ последице 1932. године до рата, у обради историјске прошлости Црне Горе и других крајева, ако се прикажу неки подаци који упућују на мисао да су разлози за промјену у уредништву часописа могли бити и разлике у гледањима међу члановима редакције на социјална и културна питања оних година – да је, дакле, међу њима могло доћи и до идејних неслагања или, можда, и размимоилажења.

Да, прво, поменемо да су до средине 1932. године, тј. до промјене у уредништву, у „Записима“ сарађивали скоро сви напредни писци, представници социјалне литературе из Црне Горе. У њима су, до тада, објављивани литерарни радови: прикази (11) Радована Вуковића; критике и пјесме (6) Јанка Ђоновића; пјесме, прикази и позоришне критике (17) Ђорђа Лопичића; приповијетке и критике (6) Николе Лопичића; пјесме (4) Мијата Машковића; критике, пјесме, проза и приказ о умјетничкој изложби (13) Милована Ђиласа; пјесме и прикази на књиге (7) Вукајла Кукаља; пјесме (4) Михаила Вуковића; пјесме (2) Стефана Митровића; пјесме и при-

кази на књиге (9) Владимира Милића; књижевне прилоге писао је Ђуза Радовић и др. – Часопис је објављивао литерарне саставе напредних писаца и из других крајева (на примјер: Илије Грбића, Елиа Финција, Ива Фрола и др.). – Сем тога, у њему су сарађивали, писали о појединим актуелним културним и другим друштвеним темама напредни црногорски интелектуалци: Данило, Иван, Лабуд и Љубомир Вушовићи, о банкарству, привредно-економским питањима и књигама из тих области Станко Даниловић, итд.

Промјеном у уредништву престала је сарадња у часопису свих поменутих писаца. Једино су у наредним свескама, када су остали да часопис уређују Вуксан и Зорић, штампани: приповијетка Николе Лопичића, двије биљешке Ђорђа Лопичића, пјесма Мијата Машковића и књижевни приказ Радована Вуковића. – С разлогом се може претпоставити да су се ти текстови „затекли“ у редакцији, тј. да су приспјели прије промјене у уредништву.

Иако у мањем броју и на мање простора, часопис није престао да објављује књижевне прилоге. У њему се штампају приповијетке, пјесме, есеји из области књижевности и о народној поезији, књижевни прикази и биљешке о романима и збиркама, осврти на писце из прошлости, рецензије о позоришним комадима и сл. Чак и прикази на Нолитова издања и још на неколике књиге из области напредне литературе. Међутим, сада су аутори таквих текстова грађански писци, углавном они којима нијесу блиска напредна гледања на развој друштва и питања културе.

Карактеристично је да су уредници „Записа“ Вуксан и Зорић почетком 1933. године пјесму Вукашина Перовића „Збогом љубави – гладни смо“, коју је послао часопису, „уступили“, без знања и сагласности аутора, „Зетском гласнику“, који ју је објавио средином априла.¹ Аутор пјесме у свом писму – изјави подгоричкој „Зети“² наводи да је пјесму „Записима“ посало прије него што је сазнао „о сукобу око уређивања листа“. Даље пише да је пјесма без његовог „знања и одобрења“ објављена у „Зетском гласнику“, да не зна „на какав начин је та пјесма доспјела у пом. лист“, да је „због тога добио приговоре од својих пријатеља“. И додаје: „Нити сам знао да се 'Записи' и 'Зетски гласник' налазе на једној линији“. – Може изгледати неразумљиво, па и чудновато да је лист Банске управе Зетске бановине, који је повремено објављивао стихове у којима се величају и славе власт, краљ, соколство, објавио и пјесму „Збогом љубави – гладни смо“, са изразито социјалном тенденцијом. Једина је претпоставка да уредништво листа није имало критеријум да осјети смисао и уочи садржај пјесме као цјелине и појединих стихова у њој.

1 „Зетски гласник“, бр. 26–28 од 14. априла 1933, стр. 6.

2 „Зета“, бр. 20 од 25. јуна 1933, стр. 5.

Исто тако је карактеристична изјава Владимира Милића да даље неће сарађивати у „Записима“ и да својим пријатељима препоручује да тако поступи. Слична је и изјава Ђорђа Лопичића. *Милић у једном писму С. М. Штедимлији, поводом његовог приговора, објашњава да се објављивање његових текстова – приказа, биљешки и пјесме у „Записима“ не може схватити и тумачити тако да је тиме „поставио присталица и бранитељ 'Записа' и ко бајаги њихове идеологије“. ³

Овдје би се могло додати и једно објашњење уредништва „Записа“ о односу часописа према млађим писцима. У тексту „О петогодишњици Записа“ ⁴ пише да су „Записи“ били изложени оштрим нападима од неколицине најмлађих црногорских представника лијепе књижевности. Такви напади су – тврди се даље – без разлога, јер је часопис објављивао њихове радове. И даље: „Углавном млади могу имати само два принципијелна разлога да буду незадовољни са 'Записима': или због тога што 'Записи' нису искључиво трибина млађих, или што они не пропагирају довољно млађе, њихову књижевност и њихове погледе на књижевност. . . . орган најмлађих 'Записи' не могу бити, јер уредници имају читав један омањи комплекс књижевних, научних и културних жеља, које су им скоро подједнако драге; нарочите прилике за пропагирање уметности млађих и најмлађих уредници нису имали, јер су ти млађи и најмлађи махом без својих збирки, расути по великом броју часописа и других публикација“.

Чланови уређивачког одбора Меденица, Вукићевић и, посебно, Латковић били су највише ангажовани на пословима у уредништву и – како пише Меденица – они „су стварно били носиоци свих обавеза и одговорности у погледу уређивања“ часописа ⁵.

Као чланови уређивачког одбора припремили су и објавили запажен број прилога у часопису. Латковић је написао 54. Писао је осврте на појаве и догађаје из књижевног и културног живота, приказе на књиге из области књижевности – пјесме и приче, биљешке о часописима и културним установама, рецензије о позоришним представама у Цетињском позоришту и изложбама сликара; чланке о Његошу, Шантићу итд. – И Вукићевић је (33 прилога) писао осврте на појаве и догађаје из културног живота, приказе на књиге – збирке приповиједана, пјесама и књиге научног садржаја, о развиту српског романа и сл. – Меденица је (у 81 мањем и већем прилогу) писао о више тема: приказе на књиге – есеје, романе, збирке, публикације, преводе; писао је чланке из прошлости Црне Горе, о народним обичајима, анегдотама, позоришним представама, концертима, туризму итд.

* Изјаве Милића и Лопичића наведене по сјећању.

3 „Зета“, бр. 8 од 25. фебруара 1934, стр. 4.

4 „Записи“, св. 1/1932, стр. 1–6.

5 „Историјски записи“, бр. 1/1977, стр. 215–221.

Пошто су престали да учествују у уређивању часописа, њихових прилога у њему нема. Они послуже више сарађују у другим публикацијама – часописима и зборницима: Латковић у „Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор“ – Београд, „Народној старини“ – Загреб, „Прилозима за проучавање народне поезије“ – Београд, „Гласнику Српског научног друштва“ – Београд, „Јужном прегледу“ – Скопље. Он тамо објављује писма Љубомира Ненадовића Сими Поповићу, Драгутина Илијћа књазу Николи, наводи турске изворе о косовском боју, пише о Ђерђелез Алији, о зборнику у славу Филипа Вишњића, приказе на књиге из историје Црне Горе и из области народног стваралаштва.⁶ – Вукићевић у суботичком „Књижевном северу“ и сарајевском „Прегледу“ пише о нашим пословицама, о жени у Његошевој поезији и др.⁷

Напомињемо да је тематика о којој су писали и један и други одговарала програму часописа послуже промјене у уредништву и да су у њему објављивани прилози других аутора о сличним и блиским темама и питањима. Њихова сарадња је, дакле, у новим условима изостала, прекинута.

Зна се – и онда се сматрало – да су Милан Вукићевић и Видо Латковић били угледни професори цетињских школа, напредни интелектуалци и јавни радници. Отворено су бранили напредне ученике у школама у којима су радили. Супротстављали су се њиховом кажњавању и прогањању, која су оних година била честа. Систематски су помагали рад ђачких литерарних дружина у којима су били веома активни напредни ученици. Давали су подстицај ученицима који су покушавали и почињали да пишу и оријентисали их на социјалне теме. Забиљежено је да је Вукићевић „за вријеме своје професуре на Цетињу покренуо читаву једну генерацију, да ју је литерарно задојио, а изнад свега да му је била жеља и брига да од ученика створи слободног човјека са отвореним видицима за живот. Уз његов подстрек почињу да пишу . . .“ Бранко Драшковић, Ђорђе Лопичић, Александар Ивановић, Нико С. Мартиновић и многи други.⁸

Посебно треба поменути њихову помоћ литерарном друштву цетињских средњошколаца – ученика старијих разреда Гимназије, Учитељске школе и Богословије – „Снага“ које је основано на иницијативу организација СКОЈ-а и које је имало свој књижевни одбор чији је предсједник био Бајо Секулић.

Као напредног, лијево оријентисаног интелектуалца Вукићевића су изразито приказала његова јавна иступања: излагања на Народном универзитету и предавање одржано у Зетском дому на прослави Змајевог стогодишњице. * *

6 „Библиографски вјесник“, бр. 1–2–3/1963, стр. 219–243.

7 Годишњак Цетињске гимназије, год. I, бр. 1/1969, стр. 57–62.

8 Годишњак Цетињске гимназије, год. I, бр. 1/1969, стр. 58.

* * Предавање није (у „Цетињском одјеку“, бр. 37/1933, стр. 3) у потпуности објављено.

Латковићево јасно и отворено напредно опредјељење и гледање изражено је у тексту „Поводом полемике Богдановић – Црњански“. ⁹ Он пише да је својим нападима на Богдановића Црњански „оставио на сваког утисак човека који је запао у чврсту бусију па из ње чека свога непријатеља да налети преко 'брисаног простора' на њ. Он стално изазива г. Богдановића да се огреши о законске прописе. И не само изазива, он га и сумњичи уколико се г. Богдановић уздржава. Такав поступак је осудио велики део наших јавних радника. И за сваку је осуду“. Помињући колико су наши писци далеко од обраде друштвене стварности, он наводи „да нам један американски или рецимо нови руски писац више говоре о **нама самима**, него што су то у стању да кажу **наши писци** . . . Ишло се за **лепим** а не за **истинитим**“. И закључује: „Све **Нолитове** књиге биране су са сигурним укусом, или још боље јасним разумом, јер говори данас о **унусу** можда је анахронизам ако се та реч употреби у значењу осећања за леп облик. И у нападима г. Црњанског на **Нолит** види се колико је он те нападе учинио из личних разлога или бар из погрешног уверења.

Скоро цела наша јавност уз Нолит је и његове уреднике“.

Истих тих година главни уредник „Записа“ Душан Вуксан сасвим друкчије оцјењује појаве у социјалној литератури и књижевно стваралаштво млађих напредних писаца. ¹⁰ О књижевном алманаху „Нови дани“ (Цетиње, 1931) пише да „морамо констатовати, да у Новим данима није од вредности ни рад ни резултат најмлађих“. У алманаху су и прилози сарадника „Записа“ Владимира Милића, Михаила Вуковића и др. – О другом алманаху – „На крчидби“ (Подгорица, 1932) он, наводећи ријечи из његовог програма, пише: „Сви радови слабо карактеришу хтијења и могућности ових средњошколаца који неће да имају 'никакве везе са укоријењеним заблудама и претпоставкама било какве индивидуалистичке надувености, поимања разног уздизања или наклоности једном крају или провинцији више од друге, ма гдје била на свијету“. У овом алманаху су литерарни текстови Јанка Ђоновића, Милована Ђиласа, Владимира Милића и др., који су, додајмо, писали у „Записима“.

За подгоричку „Зету“ тврди да објављује приповијетке „обично без икакве вриједности“, да „лист готово и не служи другом осим да се двојица, или скупина, свађа једна с другом“. Са потцјењивањем пише о полемици међу књижевницима, која „не доводи ни до каквог резултата“. Међутим, зна се да су у листу писали прилоге и полемисали неколико наша напредна писца чији текстови су помогли рашчишћавању неких идејних питања о умјетности.

⁹ „Записи“, св. 5/1932, стр. 314–315.

¹⁰ Д. Д. Вуксан: Преглед штампе у Црној Гори 1834–1934, Цетиње 1934, стр. 77, 141, 142, 157–158.

За „Зетски гласник“ – службени лист Зетске бановине – каже да је „добро уређиван лист“ и да посвећује пажњу просвјети и културним питањима.

Прилог разматрању питања о разлозима промјена у уредништву „Записа“ даје и чланак „Случај Записа“, који је почетком 1933. године објавила подгорична „Зета“.¹¹ Тамо пише да прије двије године „... У Записима се појављују пјесме, приповијетке, есеји млађих писаца а у исто вријеме они, захваљујући присебности Вида Латковића и Милана Вукићевића озбиљно прате књижевни развој и прилине наших писаца и доносе здраве судове и тумачења о њима.

Али прошле године у августу из разлога које ми не знамо, али их можемо тачно погодити Видо Латковић, Милан Вукићевић и Рад. Меденица напуштају вођење места (због штампарске грешке, умјесто ријечи **вођење места** треба, вјероватно, да пише **водећа мјеста** – М. М.) и остају сами Вуксан и Зорић да сами уређују часопис“. Даље се наводи да се одмах уочило њихово одсуство и да се „иза њихова иступања и са сваним бројем увића њихова вредност за вријеме уредниковања а слабост и немоћ Записа да учине и постану оно што би могао учинити један добар и паметно вођен часопис у Црној Гори“.

У тексту написаном поводом педесетогодишњице покретања часописа, Радосав Меденица напомиње да су, иако су „стварно били носиоци свих обавеза и одговорности у погледу уређивања“, он, Вукићевић и Латковић, „стицајем животних прилика“, „одступили из Уређивачког одбора по завршетку X књиге 1932. године“. Он додаје: „Било би неукусно данас улазити у дискусију о **онанвом** крају „Записа“ 1932. године. Данас ја видим, као што сам га видио убрзо после престанка „Записа“, као највећи гријех нас млађих чланова Уређивачког одбора, што се нијесмо благовремено постарали за замјену и предали часопис у млађе руке, способне и вољне за даље рвање да наставе континуитет ове важне културне активности“.¹²

Покушај расвјетљавања питања промјена у уредништву „Записа“, ондосно приказивање података о разлозима промјена, никако не потискује улогу личности које су часопис уређивале, нити засјењују њихов удио у његовом развоју и обради тематике којом се бавио. Али, свестраније освјетљава њихов рад. Објашњава идејна гледања и настојања појединих чланова уређивачког одбора. Заједно са тим, помаже да се гледа на идејна кретања, борбу и отпоре, који су оних година били чести и интензивни, понекад јетки и жестоки. А такве појаве не треба ублажавати, још мање потискивати.

11 „Зета“, бр. 9 од 26. фебруара 1933, стр. 3.

12 „Историјски записи“, бр. 1/1977, стр. 215–221.